

Franciszek Adamczuk*

ŁAD PRZESTRZENNY W GOSPODARCE I WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ DOLNEGO ŚLĄSKA I SAKSONII

1. Uwagi wstępne

Celem artykułu jest charakterystyka i ukazanie głównych form, a także cech ładu przestrzennego w gospodarce na obszarze pogranicza Polski i Niemiec. Analiza zostanie przeprowadzona na przykładzie województwa dolnośląskiego (w uproszczeniu używa się terminu Dolny Śląsk) i Wolnego Kraju Saksonii (w skrócie – Saksonii).

Wskazana w tytule problematyka będzie analizowana w kontekście trzech dokumentów istotnych dla rozwoju województwa dolnośląskiego, tj. *Zintegrowanego Programu Wojewódzkiego dla województwa dolnośląskiego na lata 2004-2006*, przyjętego przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego 26 marca 2004 r., oraz opracowanej i przyjętej 15 grudnia 2000 roku przez Sejmik Samorządowy Województwa Dolnośląskiego *Strategii rozwoju Dolnego Śląska*. Trzecim dokumentem jest Wspólny Dokument Programowy PHARE- CBC – Interreg III.

Przestrzeń gospodarcza Dolnego Śląska została potraktowana w tych dokumentach jako posiadająca swoją specyfikę i warunki do rozwoju, przy aktywnym wykorzystaniu współpracy z partnerami zagranicznymi, przede wszystkim z graniczącym krajem związkowym Saksonią, wchodzącym w skład Niemiec. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej stworzyło nowe warunki do rozwoju obu partnerów, tj. Dolnego Śląska i Saksonii.

* Katedra Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.

2. Ład przestrzenny i przestrzeń gospodarcza – istota i specyfika na obszarze pogranicza

Pojęcie ładu przestrzennego w gospodarce określane jest różnie. Wśród wielu definicji jest i ta, które traktuje ład gospodarczy jako „uporządkowaną różnorodność form i funkcji użytkowania przestrzeni” [3, s. 12].

Pojęcie przestrzeni gospodarczej w literaturze z zakresu gospodarki przestrzennej jest także niejednoznaczne [10, s. 250-258]. Najczęściej traktuje się przestrzeń gospodarczą jako:

- fragment obszaru, na którym prowadzona jest działalność gospodarcza,
- obszar charakterystyczny ze względu na konkretne cechy,
- wyróżniony specyfiką obszar funkcjonalny.

Autor traktował będzie przestrzeń gospodarczą Dolny Śląsk – Saksonia jako obszar charakterystyczny, mający swoje konkretne cechy. Ład przestrzenny na tym obszarze będzie traktowany jako sekwencja różnych form i funkcji użytkowania ww. przestrzeni. Pojęcie wspólnego obszaru gospodarczego będzie dla celów niniejszej analizy używane jako synonim wspólnej przestrzeni gospodarczej, a więc sumy dwóch przestrzeni gospodarczych, tj. Dolnego Śląska i Saksonii, ze szczególnym uwzględnieniem ich potencjału gospodarczego (potencjałów endogenicznych), zgodnie z nową teorią lokalizacji.

3. Dolny Śląsk i jego więzi gospodarcze z Saksonią

Dolny Śląsk, a dokładnie województwo dolnośląskie w sensie administracyjnym – przestrzennym i funkcjonalnym, jest regionem mającym istotne znaczenie na mapie społeczno-gospodarczej Polski [2, s. 30]. Szacuje się, że udział Dolnego Śląska w PKB Polski wynosił w latach 1999-2003 średnio ok. 7,8% i ma niewielką tendencję zmniejszającą. PKB na 1 mieszkańca na Dolnym Śląsku w roku 2001 (brak danych GUS za rok 2002 i nowszych według stanu na początek października 2004 r.) wyniósł 19 758 zł, czyli ok. 5600 dol. USA. W tym samym roku PKB w Saksonii w przeliczeniu wynosił ok. 61 737 zł (ok. 17 600 dol. USA), a więc był przeszło 3 razy wyższy. W licznych rankingach Dolny Śląsk jest zaliczany do atrakcyjnych gospodarczo regionów, a w ogłoszonym w 2004 r. raporcie nt. wykorzystania funduszy UE w latach 1990-2003 zajął 1 miejsce, co oznacza, że w tym okresie województwo dolnośląskie wykorzystało największą kwotę środków UE spośród wszystkich polskich województw – ponad 1 111,39 mln euro [8, s. 9-11].

W pierwszej wersji dokumentu *Strategia rozwoju województwa dolnośląskiego* bardzo niezręcznie określono położenie tego regionu. Zostało ono niefortunnie skojarzone z pojęciem „narożnik Europy” użytym w jego treści. W trakcie prac nad przyjętą wersją *Strategii* zrezygnowano z tego określenia na rzecz bardziej kreatywnego i marketingowego określenia „*Dolny Śląsk – region, który spina Polskę z Europą*” [6, s. 70].

Opracowana nieco wcześniej *Strategia rozwoju kraju związkowego Saksonia* jest konstrukcją zasadniczo odmienną od konstrukcji *Strategii rozwoju województwa dolnośląskiego*. Inne także przyjęto założenia metodologiczne i odmienne scenariusze postawionych celów. Wymieniono, co prawda, na szczeblu współpracujących ze sobą władz regionalnych informacje na temat tych dokumentów (strona polska zorganizowała nawet konferencję), nie doszło jednak do wymiany oficjalnych opinii i ocen tych dokumentów. Kwestie te były poruszane na spotkaniach ekspertów obu stron, ale także w środowisku przedstawicieli samorządów lokalnych.

Główną platformą pracy nad modelem współdziałania Dolnego Śląska i Saksonii jest Grupa robocza ds. współpracy dolnośląsko-saksońskiej, która swe pierwsze spotkanie odbyła 17-18 maja 2000 r. w Dreźnie, a kolejne w kwietniu 2001 r. we Wrocławiu. Grupa ta zgłasza wiele inicjatyw i zabiega o przedyskutowanie wielu nowych kwestii, m.in. problematyki współpracy transgranicznej w przestrzeni gospodarczej Dolny Śląsk – Saksonia. Na spotkaniach pojawiały się sugestie i nieśmiałe propozycje oceny wielu ważnych dokumentów oraz przygotowania w perspektywie wspólnego dokumentu w postaci wspólnej strategii rozwoju w nowych warunkach członkostwa Polski w UE dla całego obszaru, tj. Dolnego Śląska i Saksonii [11, s. 19-106]. Pierwsze doświadczenia w tej kwestii zebrano w trakcie przygotowywania wspólnego dla obu regionów dokumentu na potrzeby PHARE i Interreg. Teraz temat ten wraca w licznych dyskusjach bilateralnych, m.in. w czasie prac grupy roboczej powołanej do rozwiązywania wspólnych problemów. Strony są zgodne, że ten dokument jest im bardzo potrzebny, szczególnie w procedurach ubiegania się o środki UE na rozwój regionalny. Istnieją jednak liczne przeszkody i trudności w przygotowywaniu wielu dokumentów. Wynikają one z przyczyn organizacyjnych, a także finansowych. Dokumenty te bowiem wymagają powołania specjalnych grup roboczych (zadaniowych), które według procedur przygotowania wspólnej strategii opracowałyby tego typu dokument.

Obok trudności technicznych i organizacyjnych nie należy zapominać o wysokich kosztach opracowania tego typu dokumentu i systemie partycypacji w ich ponoszeniu. Powstaje otwarte pytanie: kto i jak powinien ten dokument przygotować? Nie bez znaczenia jest także odmienne traktowanie Saksonii w finansowaniu z niektórych funduszy UE w porównaniu z innymi państwami nowo przyjętymi do UE, w tym z Polską, a więc i z Dolnym Śląskiem.

4. Dylematy tworzenia ładu przestrzennego (gospodarczego) w badanym regionie

W dostępnych opracowaniach na temat rozwoju Dolnego Śląska nagminnie podkreśla się jako atut, że województwo dolnośląskie graniczy z dwoma państwami: Republiką Czeską i Niemcami, co ma istotny wpływ na zakres i formy współpracy transgranicznej. Powstaje pytanie: na ile tę okoliczność i szanse

płynące z tego położenia wykorzystuje w swoim rozwoju? Problematyka współpracy transgranicznej widoczna jest wyraźnie w Zintegrowanym Programie Wojewódzkim dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2004-2006 [11, s. 19-106]. Nie jest łatwo jednoznacznie i wymiennie określić skalę i zakres korzyści z tzw. renty położenia. Można natomiast bez wahania stwierdzić, że współpraca transgraniczna generalnie jest doceniana jako szansa rozwoju, choć różnie przez poszczególne gminy i powiaty województwa. O korzyściach tych można mówić w skali gmin i powiatów tzw. pierwszego pasa, tj. graniczących bezpośrednio, i korzyściach drugiego pasa i całego badanego regionu. Z uwagi na to, że współpraca bezpośrednia gmin i powiatów jest słabiej rozwinięta niż w całym regionie, zostanie ona ukazana na płaszczyźnie całych regionów. Nie bez znaczenia jest to, że jest to zadanie łatwiejsze do realizacji [1, s. 168-175].

Tworzenie ładu przestrzennego w gospodarce na tym obszarze zdecydowanie odmiennie traktują specjaliści różnych dziedzin. Planiści przestrzenni widzą w zasadzie wyłącznie potrzebę stworzenia odpowiedniego dokumentu, np. planu zagospodarowania przestrzeni, i jego konsekwentnej realizacji. Socjolodzy dostrzegają różnorodność poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego w badanym obszarze i potrzebę likwidowania tych różnic. Regionaliści w większości formułują potrzebę albo odtworzenia starych (często przedwojennych) więzi gospodarczych na tym obszarze, albo wypracowania nowych więzi w jednoczącej się Europie – albo jednego i drugiego. Ekonomiści postrzegają region jako nierównomierny co do potencjału gospodarczego, o istotnych rezerwach do wykorzystania. Politolodzy wykazują zanikające różnice, wynikające przede wszystkim z przeszłości, i widzą potrzebę intensyfikacji inicjatyw społecznych i odpowiedniej atmosfery politycznej w tworzeniu nowego ładu przestrzennego. Każdy ma na swój sposób rację. Tylko że realizujący ideę współpracy podlegają presji wyborców, ulegają dość częstej rotacji, a najbardziej cierpi na tym idea współpracy. Było to widoczne szczególnie w ostatnich latach przy okazji rotacji władz w Sejmiku Samorządowym Województwa Dolnośląskiego, co należy odnotować bez braku satysfakcji.

Omawiając tę problematykę, koniecznie trzeba się odnieść do początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku, gdy powstawały pierwsze koncepcje współpracy pogranicza polsko-niemieckiego. Regionaliści w Polsce i w Niemczech przypominają także koncepcje autorskie rozwoju poszczególnych euroregionów i całego pogranicza, wskazując na pozytywne doświadczenia, ale i liczne potknięcia, których tym razem należy unikać. O problematyce tej mówi się także w innych województwach polskich (na granicy z Niemcami i nie tylko). Kwestia ta nabiera więc nowego wymiaru i nowych impulsów, co należy odnotować z pewną dozą optymizmu.

Studiując oficjalne dokumenty władz lokalnych i samorządowych Dolnego Śląska i Saksonii, można odnieść wrażenie, że władze samorządowe i polityczne tych regionów wiedzą, że cel ten jest potrzebny. Dolny Śląsk i Saksonia nie pojawiają się jako regiony nieznane na mapie politycznej Europy. Teza, że po

stronie niemieckiej jest część Dolnego Śląska, wynika z faktu, iż historycy, w szczególności Niemcy, kierują się politycznym resentymentem. Przypomnieć należy, że według specjalistów z zakresu geografii i gospodarki przestrzennej granica zachodnia Śląska przebiega na Kwisie i Bobrze, na zachód zaś rozciągają się Łużyce. Obszar ten ma długoletnią historię w zmieniających się warunkach geopolitycznych Europy. Obecnie traktowany jest jako bardzo istotny człon europejskiej przestrzeni gospodarczej. W licznych materiałach niemieckich wspomina się o fakcie, że część Dolnego Śląska leży po stronie saksońskiej. Po stronie polskiej bardzo rzadko wspomina się o tym, co wydaje się jedynie częściowo uzasadnione.

Instytucje Unii Europejskiej, a także Stowarzyszenie Europejskich Regionów Granicznych (SERG) bardzo korzystnie oceniają dotychczasowe efekty wzajemnej współpracy Dolnego Śląska i Saksonii, czego przejawami są:

- wspólne prezentowanie problemów w Polsko-Niemieckiej Komisji Międzyrządowej ds. Współpracy Międzyregionalnej,
- wykorzystanie Biura Saksońskiego w Brukseli do artykułowania interesów rozwojowych regionów,
- organizacja imprez promujących i wspólne występowanie w niektórych obszarach, np. na Targach Turystycznych ETB w Berlinie,
- opracowywanie wspólnych dokumentów, np. Wspólnego Dokumentu Programowego Dolny Śląsk – Saksonia, PHARE CBC II- Interreg IIIA na lata 2001-2006.

W toku prowadzonych prac, szczególnie po wstąpieniu Polski do UE, pojawiają się nowe propozycje współdziałania i rozwiązywania wielu problemów. Trwa m.in. dyskusja nt. nowego ładu przestrzennego (gospodarczego) w regionie i przestrzeni gospodarczej o nowych, coraz korzystniejszych z punktu widzenia szansach podnoszenia konkurencyjności tej części Europy w skali regionalnej i międzynarodowej. Świadczy to korzystnie o dotychczasowych efektach i tworzy pomyślny klimat na przyszłość.

Jako przykład dobrego współdziałania władz Dolnego Śląska i Saksonii można podać fakt, że 24 kwietnia 2004 r. odbyło się uroczyste podpisanie Listu Intencyjnego pomiędzy Województwem Dolnośląskim a Wolnym Państwem Saksonia (nazwa używana w oficjalnym dokumencie – przyp. autora), zakładającego wspólne wykorzystywanie środków Inicjatywy Wspólnotowej. Wspólny Dokument Programowy Inicjatywy został przesłany do Komisji Europejskiej, a po otrzymaniu uwag uzgodniono ze stroną saksońską odpowiednie zmiany. Obecnie trwają dalsze prace w tym zakresie. Za realizację Programu odpowiada Wspólny Sekretariat Techniczny. Jest to pewne novum w relacjach europejskich.

5. Uwagi końcowe

Na podstawie przeprowadzonego przeglądu, można sformułować następujące wnioski i postulaty:

Po pierwsze, ład przestrzenny w badanym obszarze jest w fazie tworzenia się. Jego elementem jest przestrzeń gospodarcza, w skład której wchodzi województwo dolnośląskie i kraj związkowy Saksonia.

Po drugie, tworzenie ładu przestrzennego w gospodarce regionu wymaga pewnej etapowości. Pierwszym etapem są dotychczasowe doświadczenia, w kolejnych należy brać jako konieczność stworzenie wspólnej strategii rozwoju dla regionu w innym kształcie niż dotychczasowe dokumenty.

Po trzecie, osiągnięcie tego celu wymaga długiego czasu, ale proces ten w nowych warunkach członkostwa Niemiec i Polski w Unii Europejskiej można zasadniczo przyspieszyć.

Po czwarte, wspólny obszar gospodarczy (przestrzeń gospodarcza) wymaga pracy koncepcyjnej, planistycznej, udziału regionalistów i przedstawicieli wielu innych dyscyplin. Jest to koncepcja wysoce realna.

Po piąte, przygotowywanie koncepcji wspólnego obszaru gospodarczego na tym terenie należy poprzedzić etapami przygotowywania strategii rozwoju przez poszczególne gminy, miasta, powiaty lub inne struktury przestrzenne.

Po szóste, należy wypracować model międzynarodowego, interdyscyplinarnego zespołu przygotowującego koncepcję, monitoring i doskonalenie jej w trakcie jej realizacji.

Ład przestrzenny w gospodarce, ukształtowany zgodnie z długofalowymi celami rozwoju i za pomocą profesjonalnych metod, daje szansę dynamicznego rozwoju tego regionu i jest bardzo potrzebny jego mieszkańcom i Europie. Trwa wyrównywanie różnic rozwojowych i poprawa dobrobytu jego mieszkańców w erze internacjonalizacji i globalizacji więzi międzynarodowych.

Literatura

- [1] Adamczuk F., *Formy i zakres współpracy transgranicznej instytucji otoczenia biznesu (IOB) w gminach i powiatach przygranicznych województwa dolnośląskiego*, [w:] *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*, red. E. Sobczak, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 905, AE, Wrocław 2001.
- [2] *Analiza społeczno-ekonomiczna województwa dolnośląskiego*, „Studia nad Rozwojem Dolnego Śląska” 2002 nr 1.
- [3] Gaczek W.M., *Zarządzanie w gospodarce przestrzennej*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Poznań 2003.
- [4] Gilowska Z., Gorzelak G., Jałowiecki B., Sobczak K., *Kierunki polityki regionalnej Polski*, „Studia Regionalne i Lokalne” 1998 nr 24.
- [5] Kudłacz T., *Programowanie rozwoju regionalnego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999.
- [6] Lis T., Michalewski J., *Międzyregionalna współpraca zagraniczna województwa dolnośląskiego*, „Studia nad Rozwojem Dolnego Śląska” 2003 nr 1.
- [7] Łoboda J., *Niektóre przestrzenne uwarunkowania rozwoju Dolnego Śląska*, „Studia nad Rozwojem Dolnego Śląska” 2000 nr 1.

-
- [8] Mapa pomocy Unii Europejskiej udzielonej Polsce w ramach programu PHARE 1990-2003, ISPA 2000-2003 oraz SAPARD, UKIE, Warszawa 2004.
 - [9] *Strategiczne problemy rozwoju i zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego*, red. A. Szumowski, „Studia nad Rozwojem Dolnego Śląska” 2000 nr 1.
 - [10] Winiarski B., *Czynniki konkurencyjności regionu – na przykładzie Dolnego Śląska*, [w:] *Konkurencyjność regionów*, red. M. Klamut, AE, Wrocław 1999.
 - [11] *Zintegrowany Program Wojewódzki dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2004-2006*, „Studia nad Rozwojem Dolnego Śląska” 2004 nr 2.

SPATIAL REGULARITY IN ECONOMY AND IN TRANS-BORDER COOPERATION OF THE PROVINCE OF LOWER SILESIA AND THE PROVINCE OF SAXONY

Summary

This article concerns problems of the spatial regularity in economy. Two regions have been analysed the Province of Lower Silesia and the Province of Saxony. Most important conditions of creating the “new economic order” in these regions have been introduced, and discussed in the context of present documentation regarding the spatial economy after Poland joined the European Union. Conclusions drawn from the analysis are included in the final part of the article.